

AR VIS DAR AKTUALUS DIDŽIŪJŲ KALBOS KLAIDŲ SĄRAŠAS? VERTINIŲ ATVEJIS

ESMINIAI ŽODŽIAI: kalbos kultūra, lietuvių kalba, neteiktini vertiniai, Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas, *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, motyvuota ir nemotyvuota vartoseną.

1. ĮVADAS

Bendrinė kalba, kaip ir kitos kalbos atmainos, nuolatos keičiasi: atsinaujina, skolinasi naujų žodžių, į žodynus, kaip į kalbos archyvus, sugula tam tikru laikotarpiu vartoti žodžiai, naujadarai fiksuojami naujažodžių duomenynuose. Kinta ir kalbos normos, taisyklingos kalbos reikalavimai. Kadangi kalbėdami bendrine kalba turime laikytis kodifikuotų normų, todėl norime, kad normos būtų lanksčios, daugumai kalbos vartotojų priimtinos, atnaujinamos, atsižvelgiant į įvairias pasikeitusias aplinkybes (apie norminimo principus plačiau žr. Pupkis 2005; Šukys 2003).

Vienas iš griežčiausiai norminę ir nenorminę vartoseną aprašančių šaltinių – Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas (toliau – DKKS). Pasitaiko gana kategoriškų nuomonių dėl šio sąrašo: dėl to, kad baudžiama pinigineis bandomis, kad pateikiama neaktualių žodžių, kad kontroliuojama žiniasklaidos kalba ir pan. (plg. Subačius 2013; Vaicekauskienė 2010: 169; Vaicekauskienė 2011).

Šiame straipsnyje gilinamasi į vieną iš DKKS dalių – neteiktinus vertinius ir jų vartoseną *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne* (toliau – DLKT), bet nesiekama diskutuoti nei apie kalbos norminimą, nei apie patį DKKS. Pasirinkti tokią temą paskatino 2014 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos priimtas nutarimas iš DKKS išbraukti du žodyno klaidų papunkčius: neteiktinas svetimybės bei jų darinius ir nevartotinas naujasias svetimybės (apie tai žr. diskusijas Urnėžiūtė 2014). Dėl pasikeitusio DKKS diskutavę kalbininkai daro išvadą, kad sąrašą reikia atnaujinti, peržiūrėti, patikslinti, papildyti, todėl sveikintinas sprendimas peržiūrėti kalbos vartotojams aktualius klausimus, nes į kai kurias skolinių atitikmenų rekomendacijas reaguojama gana aktyviai (deja, dažnai nepalankiai). Vis dėlto kyla klausimas, ar ateityje bus keičiamas DKKS, ypač žodyno klaidų skiltis.

Kalbos vartotojai labai laukia *Kalbos patarimų* knygelių, skirtų kitiems leksikos vienetams aptarti.¹ Šiuo tyrimu norima pateikti duomenis, kaip viename iš galimų dabartinės kalbos šaltinių – DLKT – vartojami DKKS pateikti neteiktini vertiniai. Tikimasi, kad informacija apie

¹ Numatyta, kad leksikos dalies antroji knygelė bus skirta žodžių reikšmėms, o trečioji – kitiems atvejams, tarp jų ir vertiniams.

vertinių pasiskirstymą tekstyno dalyse, pavartojimo laikotarpį, dažnumą ir motyvaciją bus naudingi tiek lietuvių kalbos normintojams, tiek ir kitiems kalbos vartotojams.

2. TYRIMO MEDŽIAGA IR METODIKA

Neteiktiniais vertiniais (jie dar vadinami neigiamai konotuoju terminu *vertalai*) vadinami „nekūrybiškai, netinkamai arba be reikalo išsiversti žodžiai, kuriems pakeisti paprastai yra savų“ (Šukys 2003: 44); „žodis ar posakis, sudarytas pagal svetimės kalbos pavyzdį, antraip tariant, išverstas „paraidžiui“ (Paulauskienė 2000: 85). „Peikiami visi [vertiniai], kurie lietuvių kalboje negali būti semantiškai motyvuojami arba neatitinka lietuvių kalbos žodžių darybos polinkių“ (Pupkis 2005: 262).

Aldonas Pupkis (2005: 262–263) neigiamai kodifikuotus vertinius vadina *vertalais* ir juos klasifikuoja į ištisinius ir dalinius. Ištisiniais laikomi ištisai išverstai žodžiai (pvz.: *apystova* (=aplinkybė); *vienok* (=tačiau, bet); *pasėka* (=rezultatas, padarinys) arba žodžių junginiai (dažnai frazeologizmai) (pvz.: *makaronus ant ausų kabinti* (=akis dumti, muilinti); *perlenkti lazda* (=perdėti, persistengti). Daliniais vertalais vadinami žodžiai, kuriuose netinkamai vartojamas priešdėlis, priesaga ar kitas dėmuo (pvz.: *atreguliuoti* (=sureguliuoti); *bealkoholinis* (=bealkoholis, nealkoholinis, gaivusis); *kažkas tai* (=kažkas).

Loreta Vaicekauskienė (2007: 17) atkreipia dėmesį, kad kartais sunku atskirti vertinius ir semantizmus, nes pirmųjų išsiverčiama forma, o antrųjų – reikšmė, ir siūlo vertiniais laikyti tik morfologiškai sudėtingo (sudurtinio) svetimžodžio vertimus, aiškius naujadarus, kurie nesutampa su savos kalbos žodžiu ir todėl yra nesunkiai atskiriami nuo pasiskolintos reikšmės.

Šiame straipsnyje laikomasi nuomonės, kad neteiktini vertiniai – tai lietuvių kalbai nebūdingos sandaros žodžiai, žodžių samplaikos ar žodžių junginiai, padėmeniui išsiversti iš kitų kalbų, dažniausiai rusų, forma panašūs į taisyklingus lietuviškus žodžius.

DKKS pateikti 37 neteiktini vertiniai – 12 žodžių ir 25 žodžių junginiai: *apystova; gerbūvis; įstatymdavys, -ė, įstatymleidys, -ė, įstatymdavystė, įstatymleidystė; išsireikšti, išsireiškimas; laisvanoris, -ė, laisvanoriškas, -a, laisvanoriškai; nekuris, -i; neužilgo; obalsis; pasėka; savistovus, -i, savistoviai, savistovumas; stovyla(s); vienok; ant kiek; ant savęs; ant sveikatos; ant tiek; pas save; iš kalno; kaip kartas; kaip sykis; kaip taisyklė; kas liečia; kas link; prie ko; būk tai; kažkada tai; ant kiek, ant tiek; kaip tai; (kaž)kaip tai; (kaž)kas tai; (kaž)kieno tai; (kaž)kodėl tai; (kaž)koks tai; (kaž)kuris tai, (kaž)kuri tai; būti (ne) kurse; ir taip; (kaž)kur tai.*

Visų šių vertinių (ne tik antraštinių, bet ir visų kaitybinių formų) ieškota visose DLKT dalyse. Tekstyne nerasta samplaikų *būti (ne) kurse, ir taip, (kaž)kur tai*. Atkreiptinas dėmesys, kad tekstynas nėra visiškai tinkamas šaltinis vertiniams analizuoti, nes dauguma tekstų yra (ar turėtų būti) suredaguoti. Kita vertus, jei kalbos redaktorių tvarkytuose tekstuose lieka DKKS pateiktų vertinių, tai gali rodyti, kad vertiniai sunkiai atpažįstami, todėl vis dar aktualu juos tirti. Taip pat reikia atsižvelgti ir į tai, kad DKKS patvirtintas 1997 m., o tekstyne galima rasti tekstus nuo 1992 m., taigi tam tikra prasme ankstesniuose tekstuose pavartoti neteiktini vertiniai negali būti laikomi didžiosiomis kalbos klaidomis (bet nelaikytini ir taisyklingais).

Norminamuosiuose ar kitokio pobūdžio leidiniuose (žr. Pupkis 2005: 263; Šukys 2003: 50; Vilkončius 2001; Paulauskienė 2000: 87) minimi ir keli vaizdingi verstiniai posakiai. Pateikiama daugiausia pastaraisiais metais netinkamai iš anglų kalbos verčiamų žodžių ar posakių),

pvz.: *pakišti kiaulę* (=iškrėsti kiaulystę); *makaronus kabinti* (=miglą į akis pūsti, akis dumti); *viščiukus skaičiuosim rudenį* (=pažiūrėsim, kai dugną dėsim; *neperšokęs upelio nesakyk op*); *stogas važiuoja* (=trūksta vieno šulo); *perlenkti lazda* (=perdėti, persistengti); *programos vinis* (=svarbiausias, reikšmingiausias); *šakėmis ant vandens rašyta* (=muilo burbulas, vieni niekai); *eiti kaip per barchatą* (=per sviestą, kaip sviestu patepta); *reikalingas kaip šuniui antra uodega* (=penkta koja); *priskaldyti malkų* (=privirti košės); *turėti gerą laiką* (=gerai praleisti laiką); *be problemų* (=nesunku, nieko baisaus, padarysiu); *įvaryti į kampą* (=priremti / prispirti prie sienos, suriesti į ožio ragą); *kelti tostą* (=kelti taurę, skelbti tostą); *lažinuosi, kad ...* (=aš tikras, galvo dedu / gulda); *pasimatysime vėliau* (=sodie(v)! *Viso labo! Tam kartui!*); *žuvo vietoje* (=iš karto).

Pasak Jono Šukio (2003: 50), kai kurie verstiniai rusiški frazeologizmai per dažnai vartoti sovietmečio spaudoje (jie vartojami ir dabar). Kalbininkas aiškiai nepasako, ar šie posakiai nevartotini, ar juos galima (bet nebūtina) keisti lietuviškais vaizdingais posakiais. Minimi tokie žodžių junginiai: *žiūrėti iš savo varpinės* (*paisyti savo reikalų, interesų*); *mėtyti akmenis į (kieno) daržą* (*kritikuoti*); *kaišioti pagalius į ratus* (*trukdyti*); *baltais siūlais siūta* (*neįrodyta*); *į vatą vynioti* (*neatvirai kalbėti, pūsti miglą*); *gumą tempti* (*delsti*).

Šie verstiniai posakiai nenagrinėti DLKT. Norėtusi atkreipti kalbos normintųjų dėmesį, kad reikėtų skirti daugiau dėmesio tokiems posakiams (ypač vaizdingiesiems): sudaryti jų sąrašus; paaiškinti, kodėl jie nevartotini, nes kalbos vartotojams atrodo, kad jei posakis yra vaizdingas, tai jis taisyklingas; tiksliai nurodyti vertinimo laipsnį, t. y. ar neteiktina, ar vengtina, ar vietoj jų geriau vartoti kitus lietuviškus posakius.

Straipsnyje vertiniai nagrinėti keturiais aspektais: 1) kaip dažnai vartojami tekстыne; 2) kioje tekstyno dalyje pavartoti; 3) kokio laikotarpio tekstuose (kelta hipotezė, kad daugiau vertinių bus senesniuose tekstuose, t. y. publikuotuose iki 2000 m., ir mažiau naujesniuose, publikuotuose nuo 2001 m.); 4) ar vartojami motyvuotai ar nemotyvuotai (daryta prielaida, kad dažniau neteiktini vertiniai pavartojami nemotyvuotai, nes kalbos vartotojai jų neatpažįsta ir nejaučia vartojantys neteiktinus žodžius) (žr. 3 skyrių).

Šio tyrimo metodika nėra nauja – 2005 m. publikuotame straipsnyje „Svetimybės vartojimo polinkiai lietuvių kalbos tekстыne“ Povilas Rudzevičius DLKT tyrė 144 senąsias svetimybės, nurodytas DKKS. Bus remiamasi šio autoriaus pateikta tyrimo metodika, kai kurie šio tyrimo rezultatai bus palyginti su P. Rudzevičiaus tyrimo duomenimis.

3. NETEIKTINŲ VERTINIŲ VARTOSENĄ DABARTINĖS LIETUVIŲ KALBOS TEKSTYNE

Tekстыne rasta daugiau nei 20 000 konkordanso eilučių su neteiktiniais vertiniais. Vis dėlto tai nereiškia, kad yra tiek daug netaisyklingos vartosenos atvejų. Neretai neteiktini verstiniai junginiai atsitiktinai sutapo su taisyklingais žodžių junginiais, pvz.:

(1) *įmonėse įmanomi tik A ir B keliai. Arba nieko nedaryti ir žiūrėti, **prie ko** tai prives, arba – lopyti seną valdymo „kūną“.*²

² Visi pavyzdžiai pateikti iš DLKT. Pavyzdžiai neredaguoti, kai kurie šiek tiek sutrumpinti; nagrinėjamas vertinys pajuodintas. Pavyzdžiai ir statistiniai duomenys imti iš 2014 m. apginto Agnės Sendaitės bakalauro darbo „Neteiktinų vertinių vartosena Dabartinės lietuvių kalbos tekстыne“ (vadovė Erika Rimkutė).

(2) *Bet... Gal pats velnias pakišo koją. Žinoma, logiškai galvojant, **prie ko** čia velnias? Viską sujaukė rinkiminė kampanija.*

(3) *dėl kurių doasia pernelyg ilgai, aišku, įžūliai ir tuščiai niršo pati **ant savęs**:*

(4) *kuri prie skilvio opos labai gerai veikia. Aš patyriau Kaune pats **ant savęs**. Žinoma, jei vėžys, tai jau be operacijos neapsieisi.*

Atmetus konkordanso eilutes (žr. 1, 3 pavyzdžius), kuriose pavartotas taisyklingas žodžių junginys, liko 3086 konkordanso eilutės su neteiktiniais vertiniais (įvairiomis formomis). Toliau aptartas DKKS pateiktų ir tekстыne rastų neteiktinų vertinių pavartojimo dažnumas (žr. 3.1), pasiskirstymas DLKT dalyse (žr. 3.2), vartoseną pagal laikotarpį (žr. 3.3) ir vartojimo motyvacija (žr. 3.4).

3.1. Neteiktinų vertinių vartojimo *Dabartinės lietuvių kalbos tekstų* dažnumas

Kaip minėta antrame skyriuje, iš viso DLKT rasti 34 vertiniai. Pagal vartojimo dažnumą jie suskirstyti į tris grupes:

1. pavartoti daugiau nei 100 kartų,
2. pavartoti 10–100 kartų,
3. pavartoti mažiau nei 10 kartų.

Pirmosios grupės rasta 12 žodžių (jie sudaro 35,3 proc. visų tekstųne rastų nevertotinių vertinių). Patys dažniausi tekstųne rasti vertiniai yra šie: *išsireikšti, išsireiškimas* (506)³, *vienok* (277), *gerbūvis* (241), *neužilgo* (235), *(kaž)koks tai* (231), *(kaž)kas tai* (209).

Antrajai grupei, t. y. pavartotiems 10–100 kartų, priskirta 16 žodžių (47 proc.). Tai vertiniai *apystova* (54), *obalsis* (52), *ant savęs* (16), *prie ko* (33) ir kt.

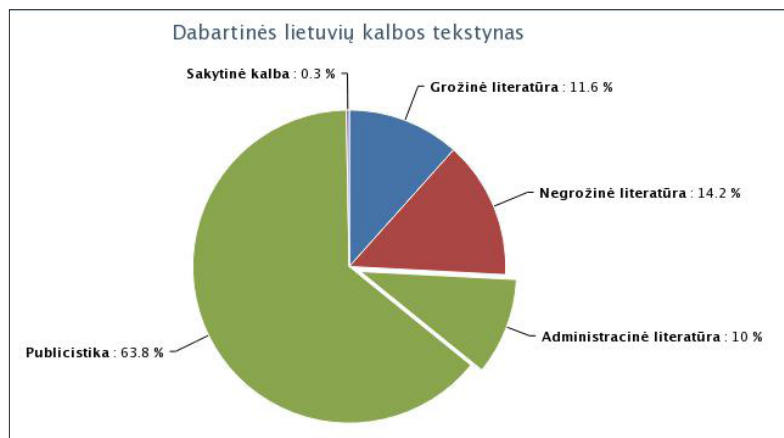
Rečiausiai, t. y. mažiau nei 10 kartų, pavartoti 6 vertiniai (17,7 proc.), visi jie yra samplaiškos. Galima daryti prielaidą, kad šios grupės ir visai tekstųne nerasti vertiniai, t. y. *ant kiek, ant tiek, ant sveikatos, būti (ne) kurse, ir taip, kaip kartas, (kaž)kieno tai, (kaž)kodėl tai, (kaž)kur tai*, laikytini nykstančiais dabartinėje kalboje. Šiai išvadai patvirtinti reikėtų ištirti daugiau sakinės kalbos duomenų, nes šie vertiniai turbūt dažniau vartojami sakinės kalboje, taip pat reikėtų tirti ir naujesnius rašytinės kalbos tekstus. Kita vertus, tokia reta vartoseną gali būti nulemta ir to, kad ir taisyklingi šių retai tekstųne pavartotų vertinių atitikmenys nėra dažni.

Apibendrinant neteiktinų vertinių vartojimo dažnumą, galima teigti, kad daugiau nei trečdalis vertinių labai dažni, todėl tikėtina, kad artimiausiu metu neišnyks. Pastebėta, kad dažniau vartojami verstiniai žodžiai, o ne žodžių samplaiškos. Vertinių vartosenos dažnumą reikia aptarti ir platesniame kontekste, todėl kitame poskyryje aprašyta, kokiose tekstųne dalyse pavartoti nagrinėjami vertiniai, o 3.4 poskyryje pateikti vertinių vartosenos motyvacijos polinkiai.

³ Skliaustuose nurodomas pavartojimų skaičius.

3.2. Neteiktinų vertinių pasiskirstymas *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* dalyse

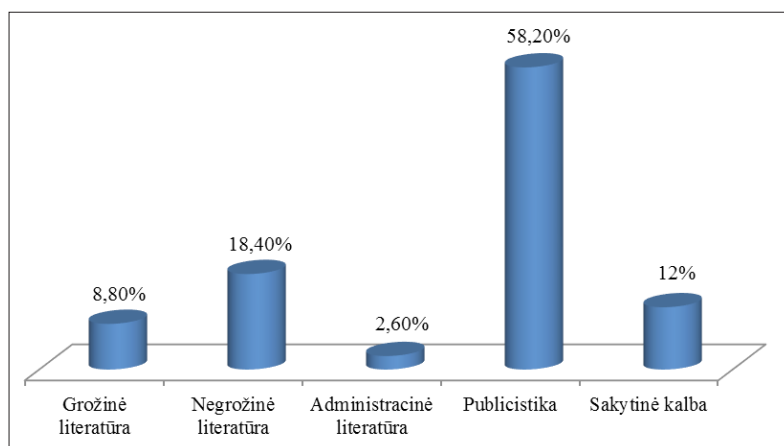
Kaip minėta įvade, visi DKKS nurodyti vertiniai nagrinėti DLKT. Tekstyno dydis – 140 mln. žodžių, jame pateikti tekstai, parašyti nuo 1992 iki 2009 m. Tekstyno proporcijos pateiktos 1 paveiksle.

1 PAV. DLKT sandara⁴

Daug diskutuojama dėl tekstynų reprezentatyvumo, sudarymo principų ir pan. (žr. Marcinkevičienė 2000), šiame straipsnyje į minėtus diskusinius klausimus nesigilinama, bet iš karto atkreipiamas dėmesys, kad kai kurie tyrimo rezultatai yra nulemti tekstyno sandaros proporcijų (apie tai žr. toliau).

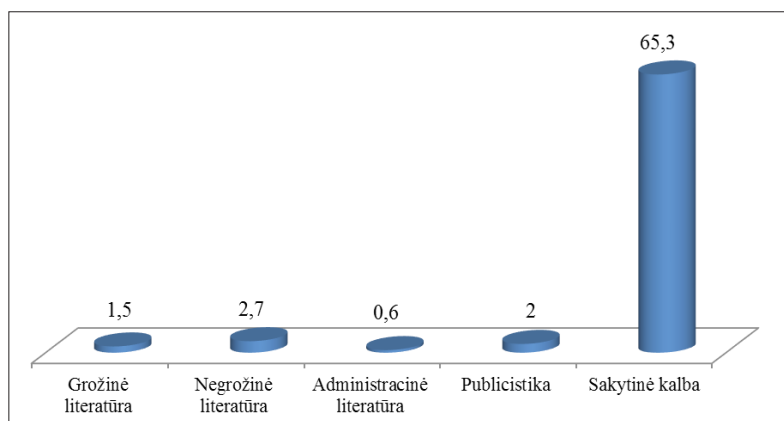
Kaip matyti iš antro paveikslo, daugiausia neteiktinų vertinių rasta publicistikoje (58,2 proc.), daug mažiau negrožinėje literatūroje, sakytinėje kalboje ir grožinėje literatūroje. Kaip ir tikėtasi, mažiausiai pavartojimo atvejų administracinės kalbos tekstyno dalyje (2,6 proc.). Vis dėlto šiuos duomenis reikia vertinti kiek kitaip: daugiausia vertinių rasta publicistikoje ne dėl to, kad šios tekstyno dalies tekstai netaisyklingiausi, o todėl, kad publicistikos dalis DLKT yra didžiausia (žr. 1 paveikslą); sakytinė kalba tikrai nėra taisyklingiausia, o tik mažiausia DLKT dalis, todėl ir neteiktinų vertinių joje rasta nedaug.

2 PAV. Neteiktinų vertinių pasiskirstymas DLKT dalyse

⁴ Duomenys imti iš <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/menu?page=statistics>.

Tam, kad būtų galima pateikti tikslius duomenis apie vertinių vartoseną DLKT, suskaičiuotas normalizuotas dažnumas: kiek 100 000 žodžių tenka pavartojimo atvejų (žr. 3 paveikslą).

3 PAV. Neteiktinų vertinių pasiskirstymas DLKT dalyse (normalizuotas dažnumas)

Iš šių duomenų galima daryti išvadą, kad neteiktinų vertinių vartojimas nėra dažnas, jie dažniausiai vartojami sakytinėje kalboje, kuri nėra reglamentuojama (išskyrus viešąją, oficialiąją vartoseną). DLKT sakytinės kalbos dalis skirstoma į viešąją (čia įeina radijo, televizijos laidų, oficialiųjų kalbų įrašai), privačiąją (sudaro buitinės kalbos įrašai – jų yra daugiausia) ir stenogramas (pateikta keletas Seimo stenogramų). Deja, kol kas negalima atskirai nagrinėti vienos ar kelių sakytinės kalbos atmainų. Didžiausią dalį sudaro neoficialioji buitinė šnekamoji kalba. Vadinas, DKKS pateikti neteiktini vertiniai būdingiausi buitinei šnekamajai kalbai, kurioje vertinių vartoseną laikoma motyvuota (žr. 3.4 poskyrį).

Prieš pradėdant tyrimą manyta, kad vertiniai, kaip tam tikra stilistinė priemonė, bus reikalingi grožinės literatūros kūriniuose, vis dėlto 1,5 pavartojimo atvejų 100-ai tūkstančių žodžių leidžia teigti, kad grožinės literatūros veikėjų kalbai ir charakteriams perteikti vertiniai nėra itin būdingi.

Žiūrint į trečio paveikslo duomenis, negalima tvirtinti, kad dokumentų kalba yra netaisyklinga. Vis dėlto kiek nustebino kad ir negausus neteiktinų vertinių pavartojimas administracinės literatūros dalyje. Dauguma pavyzdžių rasti senesniuose tekstuose, t. y. pavartotuose iki 2000 m., pvz.:

- (5) konkurencijos problemas vietiniame ūkyje. Butų ūkio paslaugų, miestų **gerbūvio** darbų, transporto ir kitose vietinio ūkio rinkose numatoma plačiai taikyti
- (6) Esant prašymui, Susitariančiosios Šalys keičiasi informacija apie savo **įstatymleidystę**, teisinę sistemą ir teismų praktiką.
- (7) 2 STRAIPSNIS Santuoka negali įvykti nesant **laisvanoriško** ir tikro besituokiančiųjų sutikimo.
a) Su derama pagarba tradiciniam
- (8) sunaikinimas esant šioms aplinkybėms: a) tai atsitiko kelių eismo įvykio **pasėkoje**, kai apdraustoji transporto priemonė buvo valdoma savininko
- (9) ABONENTAS gali turėti vieną ar keletą objektų (su **savistoviais** įvadais bei išvadais), vartojančių vandenį ir šalinančių nuotekas.

Taigi iš neteiktinų vertinių vartosenos atskirose DLKT dalyse matyti, kad oficialiojoje vartosenoje, reglamentuojamoje valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų, viešai publikuotuose darbuose vertinių gana nedaug, todėl negalima kalbėti apie gausius kalbos normų pažeidimus.

3.3. Neteiktinų vertinių pasiskirstymas skirtingo laikotarpio tekstuose

Įvade kelta hipotezė, kad netaisyklingi vertiniai turėtų būti dažniau vartojami senesniuose tekstuose. Santykiškai senesniais tekstaais laikomi iki 2000 m. paskelbti darbai, o naujesniais laikomi nuo 2001 m. (t. y. jau XXI amžiuje) išleisti tekstai. Atlikus analizę, paaiškėjo, kad hipotezė pasitvirtino: iki 2000 m. skelbtuose tekstuose rasta 59 proc. vertinių, o nuo 2001 m. išleistuose tekstuose 41 proc. vertinių.

Kai kurie vertiniai aiškiai dažnesni senesniuose tekstuose: *nekuris*, *-i* (senesniuose tekstuose 87,5 proc.), *pasėka* (83 proc.), *savistov-* vediniai (79 proc.), *stovyla* (79 proc.), *vienok* (80 proc.), o verstinės samplaikos (*kaž*)*kaip tai*, (*kaž*)*kas tai* dažniau vartojamos naujesniuose tekstuose (atitinkamai 91 ir 86 proc.). Kitų vertinių (pvz.: *kaip tai*, *kaip sykis*, *kaip kartas*, *gerbūvis*) vartosenos dažnumas panašus tiek senesniuose, tiek naujesniuose tekstuose. Vadinasi, negalima daryti aiškios išvados, kad pastaraisiais metais neteiktini vertiniai darosi neaktualūs – galima kalbėti tik apie konkrečius nykstančius ar vis dar dažnai vartojamus vertinius.

3.4. Neteiktinų vertinių vartosenos motyvacija

Šiame straipsnyje neteiktinų vertinių motyvacijai skiriama daugiausia dėmesio, nes iš šių duomenų tiksliausiai matyti, ar DKKS pateikti vertiniai vartojami sąmoningai, t. y. suvokiant, kad tai klaida, bet dėl stilistinių ar kitokių sumetimų tai reikalingas žodis, ar kalbos vartotojai nejaučia vertinių svetimumo ir dėl to juos vartoja kaip įprastus bendrinės kalbos žodžius.

Pirmiausia aptarta, kokie atvejai laikomi motyvuota vartoseną. J. Šukys (2003: 25–26) teigia, kad stilistiškai motyvuoti normų pažeidimai, dažniausiai pasitaikantys grožinėje literatūroje, publicistikoje, buitinėje kalboje, nelaikomi klaidomis. Grožinėje literatūroje svetimybės pasitelkiamos veikėjų charakteriui perteikti, tačiau jos turi būti vartojamos saikingai, priešingu atveju tekstas tampa nemeniškas.

Nemotyvuoti kalbos pažeidimai, pasak J. Šukio, dažniausiai būna netyčiniai. Jiems priskiriamos tos klaidos, kurias kalbos vartotojai padaro, nes nemoka bendrinės kalbos, nežino jos normų. Tyčiniiais laikomi tokie kalbos pažeidimai, kai kalbos vartotojas žino, kaip reikėtų taisyklingai pasakyti vieną ar kitą žodį, bet priešinasi normai ir sąmoningai ją pažeidžia (Šukys 2003: 25–26).

P. Rudzevičius, ištyręs neteiktinas senąsias svetimybės, straipsnyje „Svetimybės vartojimo polinkiai Lietuvių kalbos tekstyne“ (2005: 214–215) motyvuotais normų pažeidimais laikė: 1) esamus arba numanomus ne dabartinės bendrinės kalbos intarpus: a) tautosakos; b) senosios literatūros; c) tarminių tekstų; 2) aktualizuotas svetimybės, kai stilistiniais sumetimais perdaromi ir į kontekstą įterpiami senesnių laikų vartosenos elementai; 3) dabartinės nenorminės kalbos citatas: a) kai cituojamas ilgesnis tekstas, norint išlaikyti kalbos autentiškumą; b) kai tik

atskiras žodis rašomas kabutėse; c) kai svetimybė vartojama kaip emocinė–ekspresinė stiliaus priemonė; d) dialoguose; e) kalbos rekomendacijose.

Tiriant neteiktinus vertinius, nerasta visų P. Rudzevičiaus išvardytų atvejų, todėl motyvuoti atvejai skirstomi ne taip smulkiai. Šiame straipsnyje motyvuota vartoseną laikomi tokie atvejai:

- 1) parašyti kabutėse arba pasviruoju šriftu;
- 2) rasti citatose iš senų tekstų;
- 3) rasti norminamuosiuose leidiniuose, skirtuose mokymui, švietimui;
- 4) pavartoti grožinės literatūros veikėjų kalboje;
- 5) rasti šnekamąją kalbą, kieno nors žodžius perteikiančiose citatose;
- 6) rasti sakytinės kalbos tekstyno dalyje.

Suskaičiavus motyvuotos ir nemotyvuotos vartosenos atvejus, paaiškėjo, kad nemotyvuotai pavartoti 74 proc. vertinių, o motyvuotai – 26 proc. Šie duomenys gauti suskaičiavus visus vartosenos atvejus visose tekstyno dalyse.

Jau minėta, kad visi sakytinės kalbos dalyje rasti atvejai laikyti motyvuota vartoseną. Tai nėra visiškai tikslu, nes šioje tekstyno dalyje yra ir viešosios, oficialiosios kalbos pavyzdžių (Seimo stenogramos, radijo, televizijos laidų įrašai), kuriems keliami taisyklingumo reikalavimai. Vis dėlto didžiąją sakytinės kalbos dalį sudaro neoficialioji buitinė šnekamoji kalba, negalima atskirti oficialiosios kalbos pavyzdžių, todėl visi sakytinės kalbos atvejai laikyti motyvuotais. Kita vertus, sakytinėje kalboje galima rasti ir anksčiau minėtų kitų motyvuotos vartosenos tipų, pvz., perpasakota kieno nors netaisyklinga kalba, neteiktinas vertinys pavartotas tam, kad apibūdintų tam tikrą asmenį ir pan. Taigi šioje tekstyno dalyje gali susikirsti keli motyvuotos vartosenos atvejai, bet išsamesnė analizė neatlikta. Tad atmetus DLKT sakytinės kalbos dalį, motyvacijos analizės rezultatai kiek kitokie: nemotyvuota vartoseną būdinga 84 proc. atvejų, o motyvuota – 16 proc.

Toliau pateikta keletas motyvuotos vartosenos pavyzdžių:

(10) *Pasibaigus sau žmogelio „apystovų“⁵ išskaičiavimui, pereinama į apibendrinančią dalį*

(11) *Pasiekta gerovė ten suformavo „gerbūvizmo“ dimensiją, kuri tebeplečia savo erdves dvasinių tradicinių vertybių.*

(12) *Pilnai – visiškai; išsireikšti – pasakyti; pergyventi – išgyventi, jaudintis, sielotis*

(13) *Neužilgo – netrukus, tuoj. Nedakepėlis – nevykėlis. Skaitau – manau.*

(14) *teigė, kad „pasiuntinybės perdavimas jokia būdu negali būti suprastas kaip laisvanoriškas aktas“; o raktams atiduoti pasirinktas žemiausio diplomatinio rango*

(15) *J. Skaisgiris (Ten pat). Šaulių sąjungos vadas P. Saladžius: „Jūsų obalsis „Lietuva lietuviams!“ yra gražus ir visiems lietuviams mielas.*

(16) *o ir vertimo: „tarp vardų, minavotų žmonių svetimos šalies, įdėtai paliko nekurie senovėje pagarsinti mūsų šalies vyrai...“ (p. 53–54). Robinzonas Kruzas*

(17) *Povyzos drąsios, o ant kožno veido narsybė žydi. Stovyla, kalba ir kožnas žingsnis reiškia visus liuosus esančius*

⁵ Motyvuotos vartosenos atvejai netaisyti.

(18) *Nerimau savam kailyje, labai rūpėjo sužinoti, „ant kiek“, kaip sako kauniečiai, rimtas buvo mano žaidimas*

(19) *bet aš tik norėjau save pasisendyt kažkiek, gimtadienis va, neužilgo bus. Aišku, melo kojos trumpos, bet tai čia nieko. Apie dainavimą. Gerai.*

(20) *sako: ai, ponas Makortai, visi anglų mokytojai verčia mumis rašyti apie kažkokius tai durnus dalykus, tokius kaip vasaros atostogos arba mūsų gyvenimo istorija.*

(21) *vadina „interpretatyviuoju protu“: tradicinis filosofo vaidmuo, aprašytas „įstatymdavio“ metafora, laipsniškai keičiamas vaidmeniu, kurį geriausiai pagauna*

(22) *frakcijos dar nepasirengusios sudaryti taiką: Rabaniui duota galimybė „laisvanoriškai“ atsistatydinti. Tai padaryti reikia iki kovo 21 dienos.*

10–11 pavyzdžiuose neteiktini vertiniai išskirti grafiškai, t. y. kabutėmis, – tokių motyvuotos vartosenos atvejų rasta daugiausia, jie aiškiausiai nustatomi. 12–13 pavyzdžiai paimti iš norminamųjų ar mokymo tikslams skirtų leidinių. 14–15 pavyzdžiuose cituojama kito žmogaus kalba (matyt, buvo svarbu viską perteikti tiksliai, todėl citatose nieko nekeista ir pavartoti neteiktini vertiniai). 16–17 pavyzdžiai iliustruoja ištraukas iš senųjų raštų, todėl neteiktinų žodžių vartoseną čia motyvuota.⁶ Aštuonioliktame motyvuotos vartosenos pavyzdyje verstinė samplaika ne tik grafiškai išskirta, bet ir akivaizdžiai pavartota tam, kad perteiktų kauniečių kalbėjimo stilistiką.

Devynioliktame pavyzdyje pateikiama sakininės kalbos ištrauka, tad čia pavartotas vertinys taip pat laikomas motyvuota vartoseną. Kita vertus, galbūt kalbėtojas neišmano kalbos normų ir *neužilgo* vartoja kaip taisyklingą žodį – tokiu atveju vartoseną reikėtų laikyti nemotyvuota. Vis dėlto neįmanoma patikrinti, ar tekstyno sakininės kalbos dalyje pateiktų pasakymų autoriai išmano kalbos normas, todėl, kaip minėta anksčiau, nors ir ne visai tikslu taip teigti, bet visi sakininės kalbos atvejai laikomi motyvuota vartoseną. Dvidešimtame pavyzdyje taikliai kalbos priemonėmis perteikta neišsilavinusių paauglių kalbėsena, todėl aišku, kad jame vertinys pavartotas motyvuotai.

Tam tikrų neaiškumų kelia 21–22 pavyzdžiai: juose kabutės gali būti parašytos ne tik dėl to, kad taip norima apsidrausti nuo klaidos, pacituojant, bet galbūt norint ironizuoti – tokiu atveju gali būti taip, kad teksto rašytojas nesuvokia, kad *įstatymdavys*, *laisvanoriškai* yra neteiktini žodžiai, o kabutės reikalingos tik ironijai išreikšti.

Toliau pateikta keletas nemotyvuotos vartosenos pavyzdžių ir jų komentarai:

(23) *nieko nesakydamas, tarsi nieko nebūtų įvykę, tęsiau savo darbą toliau. Apystovos (=Aplinkybės) man susiklostė palankiai – pasitaikė komandiruotė į Maskvą*

(24) *Aš galvojau: šie žiūrovai, turintys šitokį materialinį gerbūvį (=gerovę), pertekę reginiais, daugybe televizijos programų, sėdės ir žiūrės mano*

(25) *iš dviejų sferų, kurios viena kitą riboja, kitais žodžiais – kaip Fichte išsireiškia (=teigia, sako) – jos yra „dalios“ (kiekybiškos).*

⁶ Tokie senosios lietuvių kalbos pavyzdžiai šiek tiek iškreipia statistinius duomenis: 1) dėl pasiskirstymo tekstyno dalyse, nes tekstas gali būti priskirtas, pvz., negrožinei literatūrai, o jame percituojama grožinės literatūros kūrinių ištrauka; 2) dėl pasiskirstymo pagal laikotarpį, nes analizuojama konkordanso eilutė gali būti iš gana naujo teksto, o jame randama senąją lietuvių kalbą ar tarminį kalbėjimą iliustruojanti citata. Kita vertus, tokių atvejų nėra labai daug, todėl galima teigti, kad jie nedaro reikšmingos įtakos straipsnyje pateikiamiems rezultatams.

- (26) **Laisvanoriškas** (=Savanoriškas) nepaskirstytas pelnas – tai nepaskirstyto pelno likučio dalis
- (27) jus subūrė į vieną komandą ir pasivadino „Sakalu“. Šiaulių „Sakalas“ žaidė **nekurioje** (=kažkurioje) Pabaltijo lygoje ir užėmė 9-ąją vietą.
- (28) Tautų išlaisvinimo **obalsiai** (=šūkiei) ypatingai buvo suprantami, patrauklūs vidutiniam luomui.
- (29) lenkbernių tokiais nelaiko; nesileidžia kontroliuojamas? – nejaugi p. R. **ant tiek** (=tiek) naivus, kad mano, jog galima leisti kišti nosį į rimtus tautos reikalus
- (30) **Neužilgo** (=Netrukus) mes sulauksime jų siaubingų atakų prie savo paradinių durų.
- (31) būrelyje kas nors įterptų kelis sakinius gudiškai (paprastai cituodamas **kieno tai** (=kažkieno) gudiškos kalbos fragmentus: ir visas pokalbis pereinavo į gudų kalbą.
- (32) Pasvalio rajono valdybos – leisti sumažinti akcinės bendrovės „Pasvalio **gerbūvis** (=gerovė)“ (6918959) Centrinės privatizavimo komisijos nustatytą
- (33) Heideggerio žodžiais, „senovės seniausia mūsų mąstyme eina už mūsų ir **vienok** (=vis dėlto) pasitinka mus“
- (34) dar apie vieną pasiūtėlį, tik šįkart nebe aktorių. Apie tokį **stovyldirbį** (=skulptorių, statulų dirbėją), skulptorių taigi.
- (35) Rezultate sveikos konkurencijos Kauno muzikos mokykla **pas save**⁷ taip pat įvedė visų instrumentų klases, deja, tik nemokėjo išnaudoti
- (36) Komufliazas yra visur, ir jei jo nepastebime **pas save** Lietuvoje, vadinasi yra labai geros kokybės ta mas-kuojančioji medžiaga.

Iš šių pavyzdžių galima daryti išvadą, kad kalbos vartotojai nesuvokė darantys klaidą, nes tekste neteiktinų vertinių niekaip neišskyrė, nepaaiškino. Pastebėta, kad nemotyvuota tam tikrų vertinių vartoseną ypač dažna kai kuriuose leidiniuose (dėl etikos sumetimų tekstų autoriai ir pavadinimai neminimi), tad kai kuriais atvejais reikėtų kalbėti ne apskritai apie DKKS pateiktų vertinių paplitimą dabartinėje lietuvių kalboje, dažną vartoseną DLKT, o apie kai kurių autorių kalbos normų neišmanymą.

Ne visai aišku, ar nemotyvuota vartoseną laikyti 32 pavyzdį: kabutėmis čia skiriamas simbolinis pavadinimas, bet, savaime suprantama, kad įmonių, įstaigų ir organizacijų pavadinimai turi būti taisyklingi⁸, todėl šis atvejis priskirtas nemotyvuotai vartosenai.

Atkreiptinas dėmesys į 33 pavyzdį: iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad jame yra motyvuota vertinio vartoseną citatoje, bet žinome, kad Martinas Heideggeris nerašė lietuviškai, todėl pavartotas neteiktinas vertinys yra vertėjo, o ne autoriaus klaida ir laikomas nemotyvuota vartoseną.

Iš 34 pavyzdžio matyti, kad iš neteiktinų vertinių pasidaroma vedinių (šiuo atveju *stovyldirbis*), kurie neužfiksuoti DKKS (DKKS pateikta tik *stovyla(s)*), bet jie taip pat nagrinėjami šiame straipsnyje. Kita vertus, šis sakinytis parodo, kad, siekiant vaizdingumo, sinonimijos (kartais ne visai reikalingos), pavartojami netaisyklingi žodžiai (tokius atvejus mini ir P. Rudzevičius).

35–36 pavyzdžių vertiniai *pas save* pavartoti nemotyvuotai. Šių verstinių samplaikų vartoseną gana neaiški: sunkoka suprasti, kada ši samplaika vartojama taisyklingai, o kada netaisy-

⁷ Šiame ir 36-ame pavyzdžiuose samplaika *pas save* nereikalinga.

⁸ Dabar ši įmonė vadinasi „Pasvalio gerovė“.

klingai, nes daugelyje norminamųjų leidinių pateikiami tie patys pavyzdžiai, trūksta sudėtingesnių ir įvairesnių atvejų aptarimo.

Reikia atkreipti dėmesį, kad dėl ribotos DLKT pateikiamos kontekstinės informacijos (pateikiama ne ilgesnė nei 300 simbolių konkordanso eilutė) kartais ne visada lengvai pavykdavo nustatyti nagrinėjamo vertinio motyvaciją, todėl kiti tos pačios medžiagos tyrinėtojai kai kuriais atvejais motyvaciją galėtų nustatyti kitaip.

Dažniausiai nemotyvuotai vartojami (nemotyvuota vartoseną sudaro daugiau nei 80 proc.) šie vertiniai: *gerbūvis, įstatymdavys, įstatymeidys* (ir kiti vediniai), *išsireikšti, išsireiškimas, laisvanoriškas* (ir kiti vediniai), *neužilgo, obalsis, pasėka, stovyla, vienok, kaip kartas, kaip taisyklė*.

Dažniausiai motyvuotai vartojamos verstinės samplaikos *ant tiek, ant kiek, ant sveikatos, kas link, (kaž)kaip tai*. Tiesa, šių vertinių pavartojimo atvejų DLKT rasta gana nedaug, todėl negalima daryti patikimų išvadų apie jų motyvuotą ir nemotyvuotą vartoseną.

4. IŠVADOS

Apibendrinus DKKS pateiktų vertinių tyrimą DLKT, galima daryti tokias išvadas:

1. Vertiniai, kaip neteiktinų skolinių grupė, vis dar aktualūs – tai įrodo gana dažna nemotyvuota vartoseną DLKT (84 proc. neskaičiuojant sakytinės kalbos tekstyno dalies).
2. Pagal dažnumą vertiniai suskirstyti į tris grupes: daugiausia (47 proc.) 10–100 kartų tekстыne pavartotų vertinių (pvz.: *apystova, obalsis*). Šiek tiek mažiau (35,3 proc.) labai dažnai, t. y. daugiau nei 100 kartų, pavartotų vertinių (pvz.: *išsireikšti, išsireiškimas, vienok, gerbūvis, neužilgo*). Rečiausiai vartojami vertiniai sudaro 17,7 proc. (pvz.: *ant kiek, ant tiek, ant sveikatos*).
3. Daugiausia vertinių rasta DLKT publicistikos dalyje, nes ši dalis didžiausia. Suskaičiavus normalizuotą dažnumą (pavartojimų skaičių 100-ai tūkstančių žodžių), paaiškėjo, kad daugiausia vertinių vartojama sakytinės kalbos tekstyno dalyje. Taigi neteiktinų vertinių tekstuose, kuriuose laikomasi kalbos normų, vartojama nedaug.
4. Ištyrus vertinių vartoseną pagal laikotarpį, paaiškėjo, kad senesniuose, t. y. iki 2000 m. skelbtuose, tekstuose vertinių rasta daugiau (59 proc.), o naujesniuose (nuo 2001 m. išleistuose) tekstuose vertinių mažiau – 41 proc. Tai rodo neteiktinų vertinių vartosenos mažėjimą.
5. Šio tyrimo rezultatus palyginus su P. Rudzevičiaus (2005) neteiktinų senųjų svetimybų analizės rezultatais, išryškėjo du svarbūs skirtumai:
  - 5.1. neteiktini vertiniai daug dažniau vartojami nemotyvuotai (84 proc.), o senosios svetimybės dažniau vartojamos motyvuotai (60 proc.), vadinasi, kalbos vartotojai lengviau atpažįsta svetimybes ir, jei jas pavartoja, tai grafiškai ar kitaip išskiria;
  - 5.2. neteiktinų vertinių daugiausia rasta publicistikoje (58,2 proc. (skaičiuojant paprastąjį, o ne normalizuotą dažnumą), o svetimybų daugiausia grožinėje literatūroje (30,2 proc.). Iš šių duomenų galima daryti išvadą, kad senosios svetimybės yra reikalingesnė stilistinė priemonė grožinės literatūros veikėjų kalbai ir charakteriams iliustruoti nei vertiniai.
6. Vertinių sąrašą reikia peržiūrėti, nes kai kurie vertiniai jau neaktualūs; jį papildyti – įtraukti neseniai paplitusių iš anglų ar kitų kalbų kilusių vertinių, ypač vaizdingų posa-

kių. Vaizdingus nevertotinus posakius reikėtų paaiškinti, nes dažnai kalbos vartotojai nesupranta, kodėl tie posakiai neteiktini. Toks sąrašas labai praverstų redaktoriams, vertėjams, mokytojams, dėstytojams, studentams.

ŠALTINIAI

Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt>.
Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas. Prieiga internete: <http://www.vlkk.lt/lit/klaidos>.

LITERATŪRA

- Kalbos patarimai*. Kn. 1. *Sintaksė: 1. Linksnų vartojimas*. Sud. R. Miliūnaitė, teksto aut. V. Labutis, A. Pupkis ir J. Šukys, vyr. red. A. Pupkis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- Marcinkevičienė R. 2000: Tekstynų lingvistika. Teorija ir praktika. – *Darbai ir Dienos* 24, 7–64.
- Paulauskienė A. 2000: *Lietuvių kalbos kultūra*, Kaunas: Technologija.
- Pupkis A. 2005: *Kalbos kultūros studijos*, Vilnius: Gimtasis žodis.
- Rudzevičius P. 2005: Svetimybų vartojimo polinkiai lietuvių kalbos tekstyne. – *Kalbos kultūra* 78, 210–219.
- Subačius G. 2013: Kalbos klaidų didybė. Prieiga internete: <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/g-subacius-kalbos-klaidu-didybe.d?id=63258244> (žiūrėta 2014-10-10).
- Šukys J. 2003: *Kalbos kultūra visiems*, Kaunas: Šviesa.
- Urnėžiūtė R. 2014: Taisyklingos kalbos niekas neatšaukė (R. Urnėžiūtė kalbino D. Vaišniene, J. Palionytę, R. Miliūnaitę, A. Dvylytę, D. Smalinską). – *Gimtoji kalba* 2, 18–26.
- Vaicekauskienė 2011: interviu *Kalbininkė L. Vaicekauskienė: „Mes manipuluojame visuomene, kai nuolat kalbame apie grėsmes lietuvių kalbai“*. Prieiga internete: <http://www.lrytas.lt/-12959878831295744879-kalbinink%C4%97-l-vaicekauskien%C4%97-mes-manipuluojame-visuomene-kai-nuolat-kalbame-apie-gr%C4%97smes-lietuvi%C5%B3-kalbai.htm> (žiūrėta 2014-10-13).
- Vaicekauskienė L. 2007: *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai: kalbos politika ir vartosena*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Vaicekauskienė L. 2010: Lietuvių kalbos norminimo šimtmetis. – *Naujasis židinys-Aidai* 5–6, 165–172.
- Vilkončius V. 2001: *Vertimas į lietuvių kalbą: trafaretų antplūdis*, Vilnius: Gimtasis žodis.

Gauta 2014 10 23

IS THE LIST OF MAJOR LANGUAGE MISTAKES STILL RELEVANT? A CASE STUDY OF LOAN-TRANSLATIONS

Summary

The article analyses 37 improper loan-translations given in the List of Major Language Mistakes. The Corpus of the Contemporary Lithuanian Language was used for the study of the said loan-translations; 34 loan-translations were found in this source. The loan-translations were analysed in terms of four aspects: 1) how often loan-translations were used in the corpus; 2) the part of the corpus they were used in; 3) the time period of texts; 4) motivation (present or not).

The investigation of the material studied showed that more than a third of loan-translations were very frequent (used more than 100 times; e.g. *išsireikšti*, *išsireiškimas*, *vienok*, *gerbūvis*, *neužilgo*, *(kaž)koks tai*, *(kaž)kas tai*) and therefore unlikely to disappear in the nearest time. It was noticed that translated words rather than collocations were more common.

After calculating the distribution of the analysed loan-translations in different parts of the Corpus, it turned out that the greatest number of loan-translations occur in publicistic texts (58.2 per cent), much less – in non-fiction (18.4 per cent), spoken language (12 per cent), and fiction (8.8 per cent). Improper loan-translations were the most uncommon in the administrative texts (2.6 per cent).

It should be noted that the above given statistics show the number of loan-translations found in certain parts of the Corpus. As different parts of the Corpus vary in size, the normalised frequency (per 100 000 words) was calculated in order to find out the actual use of loan-translations. The data obtained were different: the greatest number of loan-translations used was found in the spoken language (65.3 instances per 100 000 words), non-fiction – 2.7, publicistic texts – 2, fiction – 1.5, administrative texts – 0.6.

The investigation of the use of loan-translations according to the time period approved the hypothesis assumed in the introduction: the number of loan-translations found was greater (59 per cent) in the texts published before 2000, while their use in the recent texts (published starting from 2001) was less frequent (41 per cent). This suggests a certain decrease in the use of improper loan-translations.

After counting the instances of motivated and unmotivated use, it turned out that 74 per cent of loan-translations were used without motivation, 26 per cent – with motivation. These data were obtained by counting the total number of instances throughout all the parts of the Corpus. Spoken language excluded (as all such instances of use were regarded as motivated), the results were quite different: unmotivated use was present in 84 per cent of the instances, motivated – 16 per cent. On the basis of such statistics, it can be concluded that language users do not recognise loan-translations as lexical errors. Thus, the discussion of improper loan-translations is still relevant, yet the List of Major Language Mistakes should be updated with recently widespread loan-translations that are more frequent in the current language as well as with improper figurative expressions.

KEYWORDS: language culture, the Lithuanian language, improper loan-translations, the List of Major Language Mistakes, the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language, motivated and unmotivated use.

ERIKA RIMKUTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas
Humanitarinių mokslų fakultetas
Lietuvių kalbos katedra
K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas
e.rimkute@hmf.vdu.lt